

Kavram Bilimleri ve Hukuk

Prof. Süheyp Darbil

**Bilim ve hukuk.— Bilimlerin sınıflanması.— Kavram bilimleri.—
Kanun nedir? — Matematik.— Fizik.— Biyoloji.—
Ruhbilimi.— Sosyoloji.— Hukuk.**

1. **Bilim ve hukuk.** — Bilim nedir? Nerede başlar? nerede biter? Bilimler arasında ne gibi ilgiler ve bağılıklar vardır? Bilimler nasıl sınıflanmalıdır? Hukuk biliminin bilimler arasında yeri ne olmalıdır? gibi sorular üstünde bilginler anlaşmamışlardır. Bir takım bilginler bu soruları açıkça incelemişler ve başka başka sonuçlara, başka başka anlayışlara varmışlar. Bu sorular üzerindeki görüşlerini açığa vurmamış olan bir çok bilginlerin ise, ileri sürdükleri bir takım düşüncelerden şu veya bu anlayışta oldukları sezilmektedir.

Hukukçuların da çoğu hukuku nasıl anladıklarını açıklamamışlardır. Yazılarında hukuku kavrayışları arasında bir takım benzeşimsizlikler olduğu sezilmektedir.

Gerek bilim alanında, gerekse hukukçular arasındaki anlaşmazlıkların çoğu hareket noktasının açıklanmamasından, belirsiz bırakılmasından ileri gelmektedir. Hareket noktası, bir fikir yapısının temeli gibidir. Temelsiz yapı dayanıksız olur. Doğrusu, söze başından başlamak, kurulacak fikir yapısının temellerini atmaktadır. Hukukçu, bilim (= ilim = science) hakkındaki, hukuk hakkındaki anlayışını açıklamakla söze başlamalıdır.

2. **Bilimlerin sınıflanması.** — Bilimin ne olduğunu açıklamak kolay değildir. Bacon'e göre, bilim bir kopyecilik işidir. Bilgin kendinden ona bir şey katmamalıdır. Bergson'a göre «bilimsel araştırma, zihniyle tabiat arasında bir diyalogdur, bir konuşmadır.» [1] Bu iki görüş arasında uçurum vardır; uzlaştırmak

[1] Henri Bergson, La pensée et le mouvant, Paris 1941, S. 280.

için uzun boylu uğraşmaktansa, dar anlamda bilimin ne olduğunu belirterek konuya girmek daha kestirme olur.

Dar anlamda bilim — ki buna artık bilim de diyebiliriz — tarihten veya hayaldan bir veri (= mûta = donnée) alarak bunun gerekli sonuçlarını araştırır.

Veri, tarihten alınmışsa gözlemi (= müşahedesi) iyi yapılmış gerçek bir olay, hayaldan alınmışsa mümkün bir olay olmalıdır. Eğer veri yanlış veya imkânsız olursa utopyaya düşmek işten bile değildir. Bilim ise hakikate ulaşmak amacını güder [2]. Bilimlerin çeşitleri hakkında açık bir fikir edinebilmek için şu cümleleri ele alalım:

1. — İki iki daha dört eder.

2. — Kışın kar yağar.

3. — Doğru olduğu anlaşılan bir yargı (= Hüküm = judgement) ile çelişik(=mütenakız) bir düşünce kabul edilmemelidir.

[2] H. Poincaré «Bilimin değeri» başlıklı eserine «Hakikati araştırmak etkinliğimizin (=faaliyetimizin) amacı olmalıdır; insana yaraşan biricik everek (=gaye) budur.» sözüyle başlıyor.

İnsan yalnız hakikat peşinde mi koşmalıdır? İnsanlığın acılarını dindirmek için, insanlığı mutluluğa erdirmek için uğraşmak gereksiz midir? İnsana yaraşmayan bir çabalama mıdır? Hiç sanmıyorum. İnsanlık — iki tavşan arkasından koşan bir avcı gibi — bir taraftan hakikati, bir taraftan mutluluğu kovalamıştır ve kovalamaktadır. İç yüzü aranırsa bu iki amaç arasında çok sıkı bağlar vardır.

H. Poincaré, «Hakikat» sözüyle yalnız bilimsel hakikati kastetmemektedir. «Hakikat bazen bizi korkutur. Biliyoruz ki o, çok kere hayal kırıcıdır ve bize bir ân görüldükten sonra durmadan kaçan bir hayalettir» dedikten sonra: «bununla beraber hakikatten korkmamalıdır, çünkü yalnız o güzeldir. Hakikatten söz açınca, şüphesiz önce bilimsel hakikatten bahsetmek istiyorum; fakat tinsel (= manevi = morale) hakikati de, adalet denilen nesne, görünüşlerinden biri olan tinsel hakikati de kast ediyorum. Kelimeleri kötü kullandığım, bir birine benzer tarafı olmayan iki nesneyi bir kelime altında topladığım ve ispatlanan bilimsel hakikatin hiç bir bakımdan duyulan tinsel hakikate yaklaşmayacağı sanılmasın, ben onları bir birinden ayıramam, bunlardan birini seven ötekini sevmemezlik edemez. Bunlardan birine veya ötekine ulaşabilmek için ruhumuzu peşin yargılardan ve ihtiraslardan (= tutku) kurtarmak, mutlak doğruluğa erişmek gerektir. Bu iki çeşit hakikatin keşfi bizde aynı sevinci uyandırır; her ikisi de gözükünce aynı parlaklıkla ışırlar.. her ikisi de bizi çeker ve bizden kaçır; hiç biri durdurulamaz: onlara ulaştığımız zaman görürüz ki onlar ilerlemektir ve onları kovalayan kimse rahat yüzü görmemeğe mahkûmdur.» diyor. (La Valeur de la Science, Paris 1912, S. 1 - 3)

Adalet, mutluluk araçlarından biri ve belki de en önemlisi olduğuna göre, H. Poincaré'nin düşüncesi törecilere (= moralistes) aykırı görünmemelidir.

Bunların hepsi birer bilimsel hakikattir. Ancak:

a. — Birinci cümle evrensel ve değişmez bir hakikati ifade ediyor. Bu cümlenin başına (*her zaman ve her yerde*) kelimelerini ekleyebiliriz: Her zaman ve her yerde iki iki daha dört eder.

b. — İkinci cümle ile belirtilen hakikatte evrensellik ve değişmezlik yoktur: «Her zaman ve her yerde kışın kar yağar.» demek doğru olmaz. Çünkü her zaman ve her yerde kışın kar yağmaz. Bu cümle olsa olsa bir olay ifade edebilir.

c. — Üçüncü cümle bir öğüt, bir kaide mahiyeti arz ediyor. İnsan oğluna öğüt veriyor ve bir kural belirtiyor. Meselâ: «Suyun renksiz olduğunu anladıktan sonra renkli de olabileceğini kabul etme! Artık bunu araştırma, boşuna yorulursun» demek istiyor.

Bu misâllere dayanarak, bilimleri üç büyük kategoriye ayırabiliriz:

1. — Kavram bilimleri (sciences des concepts)
2. — Olay bilimleri (sciences des phénomènes)
3. — Kural bilimleri (sciences des règles)

3. — **Kavram bilimleri.** Kavram bilimlerini sıralamak için A. Comte'un tuttuğu yol uygun görünüyor. Comte bilimleri karmaşıklık derecelerine göre sıralar: en başta en yalın olanı, en son da en karmaşık olanı gelir [3].

Meselâ: Geometri ile aritmetik arasındaki bağlaşılmayı inceleyecek olursak geometrinin sayı bilimi olan aritmetiğe dayandığını görürüz. Geometri ölçer: ölçmek, sayımı şekil üzerinde uygulamak demektir. Geometride de sayı ve hesap vardır. Ancak, şekil fikri yenidir, sayı bilimine yabancıdır. Böylece, geometride eski sayı kavramına eklenen bir yeni kavram, şekil kavramı vardır. Bu artan bir karmaşıklıktır.

Karmaşıklık sırasına göre kavram bilimlerini altı gruba ayırabiliriz: 1. — Matematik, 2. — Fizik, 3. — Biyoloji, 4. — Ruhbilim, 5. — Sosyoloji, 6. — Hukuk.

[3] İnsanların ilk önce basit gerçeklikleri incelediği, ilerledikçe karmaşık gerçekliklerle ilgilenmeğe başladığı doğru değildir. Bilâkis, insanlar ilk önce en karmaşık gerçekliklerle ilgilenmişlerdir. Ancak, sistemli bir yol tutmak için yalından karmaşığa doğru ilerlemek uygun olur.

Bütün bu bilimlerde bir takım bilimsel kanunlar ortaya atılmaktadır. Bilimsel kanunlar bilimlerin özünü teşkil ediyor. Bundan ötürü, kanunun ne olduğunu incelememiz, bu nokta üzerinde anlaşmamız gerekiyor.

4. — Kanun nedir? — Kanun, iki terim (=Had=Terme) arasında *şartlı ve zorumlu* bir bağlılıktır.

a. — «Bir üçgenin açıları eşit ise kenarlarında eşit olur.»

b. — «Bir katı, bir sıvı içine batırılır ise ağırlığının bir kısmını kaybeder.»

cümleleriyle birer kanun belirtmiş olur.

Bu cümlelerde *şart* «ise» kelimesiyle belirtilmiştir; başka kelimelerle de ifade edilebilir. Hatta bazen *şart* örtülü de kalabilir: «Eşitkenar üçgenlerin açıları da eşittir.»; «Bir sıvı içine batırılan katının ağırlığı azalır.» cümlelerinde olduğu gibi. Bu çeşit cümleleri, şartı açıkca gösterecek şekilde tertiplemek her zaman mümkündür. Zorunluluk, kanunu belirten cümlenin başına: «her zaman ve her yerde» veya «nerede olursa olsun» gibi bir söz eklemekle denetlenebilir. Böyle bir ekleme ile de cümledeki yargının doğru olması gerektir. «Nerede olursa olsun, bir üçgenin açıları eşitse kenarlarında mutlaka eşit olur.», «Her zaman ve her yerde bir sıvı içine batırılan katı ağırlığından kaybeder.» sözlerinde olduğu gibi. Buna «Kanunun evrenselliği» de derler.

Evrenselliği genellikle karıştırmamalıdır:

a. — Yer kendi eksenini etrafında yirmi dört saatte bir döner.

b. — Güneş etrafında dönen gezegenlerin (=seyyarelerin) yörüngeleri (=mahrekleri) eliptiktir, dediğimiz zaman birer genel olay bildirmiş oluruz.

Bu olaylar evrensel değildir. Her zaman bu böyle değildir. Nebüloz devrinde ne güneş vardı, ve ne de yer vardı. Bu çeşit genel olaylara da «kanun» veya «tabiat kanunu» diyenler var. Ancak, bunlarda evrensellik yoktur: birer gerçekliğin (=réalité) ifadesi vardır [4].

[4] Tabiat kanunlarında gerçekliğin eksiksiz, kusursuz bir ifadesi bulunduğunu ileri sürmek fazla iyimserlik olur. İleride gerçekliğin daha doğru, daha etraflı bir ifadesi bulunabileceği şüphesizdir. H. Poincaré: «Her hangi bir kanun, eksik ve geçici bir ifadeden başka bir şey değildir, fakat yerine bir gün üstün bir kanun geçirilmelidir. Şimdiki kanun bulunacak üstün kanunun kaba bir taslağı halinde kalacaktır.» diyor. (La valeur de la science S. 251 - 252) Bu bakımdan bildiğimiz tabiat kanunlarını düzeltilmeğe muhtaç birer tasarı olarak kabul etmek yerinde olur.

Bilimsel kanunların konuları birer gerçeklik değil, birer imkândır. Geometrinin konusu, gerçek değil imkândır. Eni boyu ve derinliği olmıyan bir nokta, eni ve derinliği olmıyan bir çizgi çıplak gözle değil, mikroskopla bile görülemez. Fizik veya kimya teoremleri de geometri teoremlerine benzer. Meselâ: «Homojen bir ortalıkta ışınlar doğrusaldır.» sözü bir fizik teoremidir. Fakat gerçekte homojen bir ortalık yoktur. Fizikteki veya kimyadaki su, demir, bakır gibi maddeler — geometrideki nokta veya çizgi gibi — gerçekte bulunmıyan, görülmeyen, elde edilmiyen nesnelere dir.

Gerçeklik çok karmaşıktır. Gerçekliği bütün karmaşıklığı ile kavrayamadığımız için kavram bilimlerinden yardım umuyoruz.

Anlayışlarımız çok çürük, aklımız çok cılızdır. Bütün çabalarımıza rağmen şimdiye kadar «zaman» ve «uzay» (= mekân = espace) hakkında bile açık bir anlayışa ulaşmış değiliz. Çünkü zamanı ve uzayı ne sınırlı olarak, ne de sınırsız olarak tasarlamak elimizden gelmiyor. Maddenin ve kuvvetin ne olduklarını da gereği gibi anlamış değiliz.

Montesquieu: «Kanun, eşyanın tabiatından çıkan zorumlu oranlardır» diyor. Eski idealciler, eşyanın tabiatı olduğunu kabul etmiyorlardı, bunu açıkça inkâr ediyorlardı. Eski idealcilere göre maddenin hiçbir özelliği (=hassası = propriété), hiç bir tabiatı yoktu. Descartes'a gelinceye kadar fizikçiler maddeyi belirsiz ve belirtilemez bir nesne sayıyorlardı. Bir maddenin özellikleri, onlara göre, maddedeki özden (=essence), maddenin bağlı olduğu iadeadan ileri geliyordu. Özler düzenliği gerçekleştiriyordu. «Yıldızlar niçin yerin etrafında daire şeklinde dönüyor? çünkü özlerinde dairesel (=circulaire) hareket ideası vardır. Niçin çam, önceden yapılmış bir plâna uyar gibi, gelişiyor? Çünkü onda özdeksele olmıyan (=immateriel) çam özü var. Maddenin vasfı yoktur, madde özlerin gerçekleşmesine yarar. Yalnız başına maddenin hiç bir manâsı yoktur.» diyorlardı.

Bu idealciliğin kaynaklarından biri de, gerçekte tam bir düzenlik görülememesinden ileri geliyordu. Gerçekte daima düzensizlikler ve noksanlar vardır.

Eflâtunun felsefesinde bu gözlemin ne büyük yeri olduğunu biliyoruz. Tamamen kare veya tamamen yuvarlak madde yoktur; yer yüzünde tamamen doğrusal (=rectiligne) veya tamamen

dayiresel hareket yoktur. Hâlbuki gerçek düzenliktir, varlık düzenliktir. Eğer gördüğümüz dünyada düzenlik eksik ise bu hâl, varlığın zıddı olan bir nesneden mukavemet görmesinden ileri gelmektedir. Varlığın zıddı olan nesne maddedir. Hakikî varlık yalnız özlerdir.

Modern bilim, eski «öz» düşüncesi yerine «tabiat kanunu» sözünü kullanmıştır. «Tabiat kanunları» adıyla ileri sürülen kaideleri birer bilimsel kanun olarak kabul etmeyenler de var. «Tabiat kanunları» adını verdiğimiz genel olaylara «tarihsel kanunlar» demek daha doğru olur.

Aritmetik'de zaman ve uzay ayırdları yapılmaz. Geometride yalnız uzay kavramı vardır. İnsanların ilk önce uzay hakkında bulanık bir anlayışa ulaştıkları, ardı sıra zaman denilen nesnenin farkına vardıkları kabul edilmektedir. Bergson'a göre, insanlar — hiç bir birine benzemediği, benzer tarafı olmadığı hâlde — zamanı uzaya benzetmişlerdir. «Uzun zamandan beri..», «kısa bir zamanda» gibi sözler bunu göstermektedir. Uzun, kısa gibi sıfatlar ancak uzay hakkında varid olabilir. Zamanda uzunluk, kısalık olamaz. Kabul edilen zaman birimine göre olsa olsa çokluk, azlık varid olabilir [5].

Hareket konusunu da içine alan bilimlerde zaman kavramı da vardır. Mekanikte olduğu gibi.

5. Matematik. — Kavram bilimlerinin en basitidir. Aritmetik'de zaman ve uzay kavramları olmadığı gibi, madde ve ruh kavramları da yoktur. Geometri'de yalnız uzay kavramı, mekanik'de uzay ve zaman kavramları vardır. Fizik bilimler maddeyi, ruh bilim ruhu tanıır. Matematik ne maddeyi, ne de ruhu tanıır.

Sayı, bir birimler toplamıdır. Birim somut (=müshahas = concret) bir madde değildir; ancak somut bir maddenin bir vasfıdır ki biz onu soyutlama (=tecrid = abstraction) yaparak maddeden ayırıyoruz. Sayı da soyuttur. Bir adamın iki gözü, iki kulağı, iki kolu, iki eli, iki ayağı, iki omuzu ve ilâh.. vardır. Bu benzeşsiz varlıkların benzer tarafı iki olmasından ibarettir. Her bir göz, her bir kulak ve ilâh.. öteki gözden, kulaktan ayrıdır; ayırdelebilir. Bunlar birer birimdir. Fakat göz göze benzer, kulak kulağa benzer. Bunlar birer toplam olabilir. Bütün bu toplamaların müşterek vasfı iki olmalarından ibarettir.

[5] Türkçede «çok zamandan beri..», «az zamanda» denildiğine göre dilimizin bu bakımdan daha mantıklı olduğu anlaşılıyor.

İki bir sayıdır. Aynı zamanda bir değerdir (= kıymet = valeur). Her sayı bir değerdir. Fakat her değer tek bir sayıdan ibaret olması gerekmez. Şöyle bir denklemde:

$$4 + 2 = 6$$

üç sayı vardır. Fakat tek bir değer vardır. O da 6'dır. Değer veya büyüklük, aritmetik işaretlere göre gerekli eylemler yapıldıktan sonra elde edilen sayıdır.

$$7 - 3 + 9 - 5 = 8$$

denkleminde beş sayı, fakat tek bir değer vardır. O da 8'dir. Bir denklemin bir tarafından bir birim çıkarırsak eşitlik bozulur, eşitsizlik olur. Yukarıki denklemin birinci sayısından bir birim çıkarırsak şöyle olur:

$$6 - 3 + 9 - 5 < 8$$

Sayı, değer, eşitlik, eşitsizlik aritmetiğin dayandığı belli başlı kavramlardandır. Eşitlik özdeşlik (= ayniyet = identité) demek değildir.

Matematikte hayalin rolü büyüktür. Ancak hayâl, zekâ ve mantıktan yardım görmelidir. Her sayının ayrı bir adı olmalıdır. Böylece her sayı başkalarında kolayca ayırdedilir. Geri kalmış insan topluluklarında pek az sayının adı konmuştur. Bir, iki, üç, dört ve belki de beşten sonra «çok» manâsına gelen bir kelime ile işin içinden çıkmışlardır. Böyle çevrelerde matematik aramamalıdır. Medeni milletler daha ileri giderek sayıları sınıflamışlardır. Onlar, yüzler, binler ve ilâh... gibi. Bu ondalık sınıflamadır.

Ondalık sınıflama sayesinde on rakamlı bütün sayıları yazmak yolu bulunmuştur. Bu rakamlardan biri sıfırdır. Sıfır dâhice bir buluş olmuştur. «Eğer eski çağda sıfır bulunmuş olsaydı orta çağ olmayacaktı.» diye düşünenler vardır.

Matematik, aritmoloji (arithmologie) ve geometri kollarına ayrılır. Aritmoloji üç kola ayrılmaktadır: Aritmetik, cebir ve infinitesimal hesap. Bunlara tümler kuramı (théorie des ensembles) adı verilen yeni bir kol eklenmiş bulunmaktadır. Tümler kuramı aritmetiğin birinci bölümü olmağa aday sayılabilir. Tümler kuramı genel olarak sayı kavramıyla değer, eşitlik ve özdeşlik kavramlarına dayanır. Bir takım bilgiler tümler kuramında ne sayı, ne de eşitlik kavramları bulunmadığını ileri sürüyorlarsa da bu doğru değildir. Bu kavramlar tümler kuramında başka

adlar alırlar. Eşitliğe benzerlik veya uygunluk (*correspondance*), sayıya zenginlik denir. Tüm kuramının bir kaç teoremine göz gezdirelim :

Bir tüm ayrıştırıldıktan sonra yeniden toplanırsa yeni tüm eskisine benzer.

Eğer iki tüm bir üçüncü tüme benziyorlarsa bir birlerine de benzerler.

Eğer bir tüm ikinci bir tümünden zenginse ve ikinci tüm de üçüncü bir tümünden zengin olursa birinci tüm üçüncü tümünden zengin olur.

Bu teoremlerde birim, sayım, değer, eşitlik ve eşidsizlik kavramları bulunduğu göçülüyor.

Auguste Comte aritmetiği değerler hesabı diye tanımlıyor. Cebiri de eşitlikler hesabı sayabiliriz.

Infinitesimal hesapta cebir teoremlerinden ayrı kuramlar vardır ki bunlara infinitesimal çözümleme derler. Bu çözümlemeye göre sonlu (= fini) değerler, yani birimler sonsuz sayıda ve sonsuz küçüklükte parçalara ayrılırlar. Eski Yunanlılar, iğrilerin sonsuz sayıda sonsuz küçüklükte doğrulardan bileşik olduğunu düşünmüşlerdi. Yeni çağda bu fikir, geometrik hareket noktasından ileriltilerek soyut sayıları analizine geçilmiştir.

Aritmoloji'de kurallar yani mantık büyük bir yer tutar. Geometri bambaşkadır. Büyük bir benzeyişsizlik göze çarpar. Geometri'de kurallar büsbütün ortadan kalkmıştır. Geometri tanımlamalarla ve aksiyonlarla işe başlar ve hemen hemen hiç bir kural, yâni hiç bir mantık öğüdü ileri sürmez. Hâlbuki geometri mantığa yabancı değildir. Zaten hiç bir bilim mantığa yabancı olamaz.

Geometride tartışması yapılmıyan, hatta sözü bile edilmeyen bir mantık problemi vardır ki o da tüm dengelim metodunun uygun ve yerinde olduğu düşüncesidir. Geometri tümevarım yoluyla başlamıştır. Eskiden bir çok uluslar tümevarım yoluyla uzunlukları ölçmekte ve geometri teoremlerini belirtmekte başarı göstermişlerdir. Eski yunanlıların büyük meziyetleri tüm dengelim yoluyla sistemli bir geometri kurmuş olmalarında belirmektedir. Bugün geometride tüm dengelim metodu genel olarak kabul edilmiştir. Tümen varım metodu uygulanmamaktadır.

Geometride yeni çağ, çözümlmeyi sentezden üstün tutmaktadır. Euclid geometrisi adı verilen Yunan geometrisi ise sentektikti. Bu modern geometride düz çizgi, eğri çizgi cinsinin bir çeşididir, doğru yüzey, eğri yüzey cinsinin bir çeşididir ve nihayet üç boyutlu uzay, en boyutlu uzay cinsinin bir çeşididir.

Ölçü, zekânın dahiyane bir icadıdır. Uzay (discontinü) değildir. Bize sürekli (continü) görünür. Çizgiye ve dolayısıyla şekillere sayı fikrini uygulamak için yani ölçmek için, zekâ bir takım uylaşımli (= conventionnel) birimler yaratmıştır. Kulaç, adım, parmak, arşın, metre ve saire.. gibi. Bu ölçülerin hiç biri tabii ve nesnel (= objectif) değildir. Hepsi yapma ve keyfidir. Yapmalık yalnız ölçünün büyüklüğünde veya ağırlığında değil, ne olursa olsun ölçünün gerçeğe aykırı düşmesinde vardır. Elimde bir birinden ayrı beş parmak vardır, fakat beş metre uzunluğunda bir çizgide bir birinden ayrı birer metrelik beş parça yoktur. Bu bir uylaşım (convention) dur.

Kesir fikri ilk önce geometride doğmuş olsa gerektir.

Bir parmak bölünürse parmak kalmaz; fakat bir çizgi bölününce iki çizgi olur. Kesir fikrinin matematikte uygulanması çok sonra olmuştur.

Şekiller, noktalar, çizgiler, yüzeyler, hacımlar birer bilimsel yapıntı (=fiction) dır. Matematik baştan aşağı şüirdir, hemde gerçek şüirdir. Matematikciye de, şair gibi, hayâl lâzımdır.

6. Fizik — Kimya. — Matematikteki kavramlar fizik bilimlerde de göze çarpar. Fizikte de sayılır, denklemler yapılır, şekiller, hacımlar hesaba katılır. Bütün matematik fizik bilimlere girer. Fizik matematikden daha karmaşıktır. Auguste Comte'un ve A. M. Ampèrin hakları vardır. Fiziğe giren yeni kavramlar nelerdir? Şimdilik «madde ve kuvvet» diyelim.

Madde nedir? kuvvet nedir? İlk önce bunları belirtmek gerektir. Madde ve kuvvet bizde duyum (=ihşas uyandıran nesnelere) Gerçekte aydınlık veya karanlık, soğuk veya sıcak, gürültü veya sessizlik, sertlik veya yumuşaklık, acılık ve tatlılık, ağırlık veya hafiflik duyarız. Bu vasıflardaki farklar fizik bilimlerin yeni kavramlarını ve konusunu meydana getirirler. Eski çağ fizikcilerinin bu anlayışı şimdide kadar büyük bir değişikliğe uğramamıştır.

Fizik kitaplarında bölümler duyularımızın çeşidine göre tertiplenmiştir. Bir bölüm ısı'ya, bir bölüm optik'e, bir bölüm akustik'e ve ilâh... ayrılmıştır.

Ancak, bütün bunlar bilimin çocukluk çağıdır, olgunluğu değildir. Fizik biliminin şimdiki tarzda bölümlenmesi fizik düzenliğine göre değil, ruhsal düzenliğe göredir. Duyular ruhsal olaylardır. Fizik'in konusu duyular değil — bu ruhsal bilimin konusuna girer — duyuların dış sebepleridir. Çevremizdeki fizik olaylardan biri üzerimize birden çok duyum uyandırabilir. Mese-lâ: ocakta ateş yakınca hem sıcaklık, hem de aydınlık duyarız. Bu iki ruhsal duyumun tek bir fizik sebebi vardır. Fizik duyularımızı değil fizik olayın kendisini incelemelidir.

Matematik kavramlarına fizik bilimi kütle ve cisim kavramlarını eklemiştir. Cisimler, geometrik şekiller gibi birer uzam (= étendu = vüs'at, intidat) değildir, cisimler uzamda bir yer tutarlar, yani bir cismin bulunduğu yerde aynı zamanda başka bir cisim bulunamaz. Buna cisimlerin girilemezliği (= impénétrabilité) derler. O hâlde madde ve kuvveti, ruhsal bilime dayanmadan, şöyle tanımlayabiliriz:

1. — Madde üç boyutlu uzayda uzamlı bir nesnedir, girilemezliği vardır. Hareketlidir, fakat kendiliğinden harekete geçmez. Maddeler cisimleri meydana getirirler. Cisimlerin bir birleri üzerine etkileri vardır. Bir cismin harekete karşı direnç (= mukavemet) niceliğine (= quantité) kütle denir.

2. — Kuvvet hareket doğuran veya hareketi değiştiren nesnedir. Böylece kuvvet hareketin kendisi olabileceği gibi kütle de olabilir.

3. — Fizik olaylar cisimlerin üç boyutlu uzayda hareketlerinden ve değişmelerinden ibarettir.

Fizik bilimlerin konusunu böylece sınırlayabiliriz. Modern fizikte incelenen hareketler dört türdür:

1. — Cisimlerin hareketi ki çıplak gözle görülebilir ve her gün görmekteyiz.

2. — Çok daha küçük varlıkların, moleküllerin hareketleri. Bu hareketleri gözle göremeyiz. Bir santimetre küp gazda yirmi milyon milyar molekül varmış. Bu moleküller baş döndürücü bir hızla hareket ederlermiş: saniyede bir kaç kilometre katederlermiş.

3. — Atomların hareketleri. Bir molekül bir çok atomlardan bileşiktir. Atomlar da hareketlidir: girerler, çıkarlar. Bundan da kimya değişmeleri baş gösterir. Atomlar moleküllerin içinde de hareket ederler. Atomların molekül içindeki hareketlerine modern fizikçiler sıkı bir ilgi göstermişlerdir. Molekül üç boyutlu olduğu için atomların molekül içindeki hareketleri pek çok çeşitler göstermektedir.

4. — Elektronların hareketi. Atomların da basit olmadığı anlaşılmıştır. Atomlar da bileşiktir: elektronlara ve iyonlara ayrılmaktadır. Negatif elektrik yüklü ise elektron, pozitif elektrik yüklü ise iyon adını alıyorlar. Elektronlar bir iyon etrafında dönmektedirler, yerin güneş etrafında dönmesi gibi. Bir takım şartlar altında elektron atomlar dışarı çıkar, atom ayrışır (= tahallül eder). Elektronların atom içinde ve atomlar arasındaki hareketlerine elektron hareketleri deniliyor.

Bütün bu hareketler, hız bakımından, doğrultu bakımından bir çok çeşidlere ayrılır. Hızın artması, azalması veya değişmezliği, düz çizgi, kırık çizgi veya eğri çizgi doğrultularında olması, veyahut bir eksen etrafında dönme şeklinde bulunması, ileri geri gidip gelme şeklini alması mümkündür.

Bu hareketleri başlı başına incelemekle yetinmemelidir. Hareketlerin birbirleri üzerindeki etkileri de incelenmelidir. Cisimler, moleküller, atomlar, elektronlar birbirlerine dokunurlar, çarpırlar ve kütlelikleri dolayısıyla bu yüzden hareketleri değişir, hızları artar veya eksilir, doğrultularını değiştirirler, hatta şekillerini değiştirirler. Bu hareketlerin önemli bir çeşidi de titreşim (= ihtizaz = vibration) dur. Bu hareketler ses dalgaları, ışık dalgaları, ısı dalgaları halinde devam eder.

Akar sulardan ne yaptığımızı göz önüne getirirsek hareketlerin nasıl değiştikleri, değişebilecekleri hakkında bir fikir edinebiliriz. Suyun öteleme (= intikal = translation) hareketi türbinde dönel (= devranî = rotatoire) harekete, bu hareket de kablolar'da elektrik hareketine dönüşüyor. Elektrik hareketi ise, isteğimize göre, lâmbalarda ışık dalgalarına, sobalarda ısı dalgalarına, makinelerde hareket kuvvetine çevriliyor.

Fizikte bir hareket mutlaka başka bir harekete çevrilmez, bazen hareketsizliğe de dönüşebilir; bu hareketsizlikten ileride yeni bir hareket doğabilir. Böylece edimsel bir kuvvet yok edilmiş değil, potansiyel bir kuvvete çevrilmiş olur.

Bir yayı germek için hareket, kuvvet sarfetmek lâzımdır. Bu hareket, bu kuvvet gerilmiş yayda ne oluyor? Hiç bir hareket görülüyor. Sarfedilmiş kuvvet, potansiyel kuvvete çevrilmiştir, hareketsizdir. Fakat gerilen ip bırakılınca potansiyel kuvvet yeniden edimli olur, hareketsizlikten hareket doğar.

Fizik kanunları iki çeşide ayrılabilir :

1. — Edimli kuvvetlerin edimli başka kuvvetlere çevrilişi kanunları;
2. — Edimli kuvvetlerin gizli (potansiyel) kuvvetlere dönüşmesi veya gizli kuvvetlerin edimli kuvvetlere çevrilmesi kanunları.

Yirminci asır başlarında bütün bilginler tarafından kabul edilen bu ikinci çeşid kanunlar, atom hareketlerinin ve radyoaktivitenin keşfinden sonra gözden düşmüştür. Artık edimli bir hareketten gizli bir harekete geçildiği veya gizli bir hareketin edimli (=actuel) bir harekete dönüştüğü kabul edilmemektir. Gerilmiş yayda ve ipde cisim hareketi atom hareketine dönmüştür, atomlar baş döndürücü bir hızla ve şiddetle hareket etmektedir. İp bırakılınca atom hareketleri yeniden cisim hareketlerine çevrilmektedir.

Geçen asırda kimya, moleküller arasındaki atom hareketlerinin kanunlarını araştıran bir bilimden ibaretti. Atomların molekül içindeki hareketleri bilinmiyordu. Molekülün üç boyutlu olduğu ve molekül içinde atomun yer değiştirmekle maddenin de vasıflarını değiştirebileceği anlaşıldı. Meselâ: hepsi de 9 atom karbon, 10 atom hidrojen ve 3 atom oksijenden bileşik olmak üzere birbirinden farklı 164 çeşid cisim bulunduğu anlaşıldı. Bu cisimlerin hepsinin kimya formülü aynen: $C^9 H^{10} O^3$ imiş.

Bütün bu farklaştırmalar yalnız atomların molekül içinde yer değiştirmelerinden mi ileri geliyor? Hayır. Atomların basit birer cisim olmadığını da unutmamak gerekiyor. Atomlar da sürekli birer gerçek sayılmaktan çıkmıştır.

Fizik, eski simyagerlerin hülyalarını gerçekleştirmek yolundadır: Radyum helyuma dönüşüyor, uranium radyum oluyor, bakır litium'a çevriliyor. Faraday 1818 de şu yazısı ile bunu müjdelemişti: «Madenleri ayrıştırmak, yeniden bileştirmek ve saçma sayılan eski değişim (=transmutation) fikrini gerçekleştirmek... işte kimyagerin artık çözünmesi gereken problemler.»

Faraday'ın vaktiyle kimya dediği nesneye biz şimdi sadece fizik diyip geçiyoruz.

Fizik bahsini kapayabilmek için iki fizik ilkesini (=umde = prensip) belirtmeliyiz:

1. — Enerjinin sabitliği ilkesi. Enerjinin şekli değişir, dönüşür, enerjiler bir birleri üzerine etki yapar. Fakat bütün bu değişmelerde değişmeyen bir nesne vardır: o da enerjinin niceliğidir. Nicelik (= quantité = kemiyet) aynı kahr.

2. — Enerjinin dağılması ilkesi. Enerjinin niceliği değişmez, fakat erki (= pouvoir = iktidarı) azalır. Enerji toplamının bir kısmı etkililiğini (= müessiriyeti = efficacité) kaybeder, faydasızlaşır. İş üretmek için şiddet farkı olması şarttır. Şiddet farkları ise azalmakta ve silinmektedir. Tabiat homojenliğe doğru yönelmiştir, homojensizlik hareketsizlik, uyku ve ölümdür.

7. **Biyoloji.** — Canlı cisimleri inceler. Canlı cisimlerde üreme (= tanasül = reproduction) biricik üretim (= istihsâl = production) yoludur. Canlıların da, fizik cisimler gibi, bir takım kanunlara bağlı oldukları söz götürmez. Meselâ: «Bir hayvanın sivri dişleri varsa et sindirmeğe elverişli kursağı da vardır.» diyebiliriz.

Biyolojide, fizik alanında görülmeyen bir takım olaylar göze çarpmaktadır. Besleniş (= nutrition = tagaddi) bu arada ileri sürebilir. Organizma özümlemeler (= temsil eder = assimile) ve yadımlar (= muzadı temsil = désassimile). Bir takım yeni maddeleri içine alır ve bir takım eski maddeleri dışarı çıkarır. Bu süreç (= vetire = processus) az çok düzgün evreler gösterir: başlangıçta özümleme üstündür, organizma büyür, sonraları özümleme ve yadımlama hareketleri denkleşir, daha sonra yadımlama üstün olur, ve organizma ölmeden önce çökmeğe başlar.

Canlı varlıklarda organlar ve dokular (= nesicler = tissus) iş birliği ederler. Organizmanın çeşitli kısımları sanki kamui (= müşterek = commun) bir irade taşırlar.

Organizma ortaya uyar. Organlar temrinle gelişir. İnorganik cisimler veya yaptığımız aletler böyle değildir. Değirmen taşı veya bıçak kullandıkça aşınır. Bir adelenin (= Kas = muscle) bir kemiğin, bir sinirin işletilmesi, gelişmesini, büyümesini, kuvvetlenmesini sağlar.

Ölüm, hayat ilkesinin gitmesi, inorganik kuvvetlerin kurtulmasıdır. Ölümle herşey değişir. Artık ne besleniş, ne savunma,

ne iş birliği, ne düzenlik, ne de üreme vardır. Çürüme ve ayrışma başlar. Artık madde fizik kanunlarının etkisi altına girmiştir. Hayat, ayrı bir ilkeye bağlı özel kanunlara göre hareket eden bir varlıktır.

Kanunlar, yalnız başlarına hiçbir alanda, hiç bir olayı açıklamaya yetişmezler. Kanunların yanı başında yapılar vardır. İçinde yaşadığımız güneş ilkesinin bir yapısı vardır, güneşi doğuran nebülözün de bir yapısı vardı. Gökten düşen kar tanesinin bir yapısı vardır, kar tanesini doğuran bulutun da bir yapısı vardı. Çam ağacının bir yapısı vardır, çam ağacını doğuran çam çekirdeğinin de bir yapısı vardı.

Organik yapılar, inorganik yapılardan çok farklıdır. Bundan dolayı, aynı kanunun etkisi altında bulunsalar bile, organik cisimlerle inorganik cisimler başka başka olaylar gösterirler. Lâboratuvar denilen suni yapılarda bilginler öyle olaylar meydana getiriyorlar ki tabiatte bu olaylara hiç rastlanamaz. Canlı cisimler en iyi donatılmış birer lâboratuvardır: yapıları inorganik alanın tanımadığı olayları meydana getirmeğe elverişlidir.

Organik yapılar nasıl meydana geliyor, nasıl meydana gelmiştir? Bunu bilmiyoruz. Bir takım varsayımlar, bir takım kuramlar var... fakat hiç biri bir bilimsel pekinlik (= certitude scientifique) değildir.

İlk ağaçların yer yüzünde nasıl belirdiklerine akıl erdiremiyoruz. Fakat bir çekirdekten ağacın nasıl çıktığına aklımız eriyor. Çekirdekte ağacın dallarını, yapraklarını sanki görüyor gibiyiz. Belki de yer güneşin ışığı ve sıcaklığı ile döllenerek seyrine doyamadığımız biteyleri (= flore) doğuran ana olmuştur. Bitkilerin üstünde hayvanlar gelir. Descartes, insan olmyan hayvanlarda ruh [6] olmadığını ispatlamağa çalışmış. Fakat bir çok hayvanların bir takım davranışlarında insan davranışlarına okadar benzerlik vardır ki bütün hayvanları içgüdü ile hareket eden birer otomat sayabilmemize engel oluyor. Hayvanlar da haz veya acı, istek veya korku duyduklarını gösteriyorlar. Haz ve acı ile maddî dünyadan ayrı büsbütün yeni bir dünyaya, ruh dünyasına girmiş oluyoruz.

[6] Gerçekde ruh var mıdır? Hattâ insanlarda ruh var mıdır? Bunu ispatlamak kolay olmasa gerektir. İçgörü ile bir takım olayların varlığını duyuyoruz: Acı, sevinç, kaygı gibi.. Bunlara ruhsal olaylar diyoruz. Ancak bu olayların varlığı ruh adı verilen bir nesnenin varlığını ispatlamaz. Başka bir ad verseydik ne olacaktı? Ancak bu konunun tartışması kendimize çizdiğimiz çevreinin dışında kalır.

Ruhun vücut üstündeki etkileri apaçık değilmi? Sevinç sağlığını korur, geliştirir, acı sağlığımızı alt üst eder. Heyecanlar bir takım hareketlerle belirir, düşüncelerimizi sözle açığa vurur. Bunları bilmeyen kim vardır?

Ancak bu hâller biyolojinin konusunu karmaşıktırmaktadır. Eğer hayvanın bir birinden ayrı iki hayatı varsa ve eğer ruhsal hayat üzerinde etkiler yapıyorsa biyolojinin konusu birden dörde çıkmış olur. Biyoloji artık yalnız maddî hayatı değil, ruhsal hayatı da, hattâ ruhsal hayatın maddî hayat üzerindeki etkilerini ve tam tersi, maddî hayatın ruhsal hayat üzerindeki etkilerini de incelemek zorunda kalıyor demektir. Biyo - psikoloji bilimi bu ihtiyaçtan doğmuş bulunuyor.

Vücut hareketlerini, sinir hareketlerini atom veya molekül hareketlerine benzetebiliriz. Buna aklımız yatar. Fakat ruhsal olayları, hazları, acıları, sevinçleri, kokuları ve düşünceleri de atom hareketleriyle açıklamağa kalkışmak saçma olur.

Bugüne kadar insanlığın elde ettiği bilgiler okadar az ki, ruhsal olayları değil, beynimizde geçen olayları bile anlamaktan uzak bulunuyoruz. Doğrusu aranırsa, bütün bilimlerin hareket noktaları esrar perdeleriyle örtülü kalır.

8. Ruhbilim: — Eskiden bu bilim bizde «Ruhiyat», «Psikolocyâ», «Psikoloji» adları takılmıştı. «Çocuk ruhıyatı», «Halk psikolocyası» veya «Kadın psikolojisi» gibi sözler kullanılırdı. Bu konular üzerinde incelemeler yapanlar, eserler yayınlıyanlar olmuştur. Bütün bunlar kavram bilimlerinin dışında kalır. Olsa olsa olay bilimleri arasında yer alabilir. Kavram bilimleri evrensel kanunları belirtir, belirtmeğe çalışır. Evrensel kanunlar olayların incelenmesiyle bulunur. Evrensel kanunların değeri olaylara uygunluk derecesiyle ölçülür. Ancak olayların incelenmesi, kavram bilimleri için bir temeldir, yapı değildir. Kavram bilimleri ayakta durabilmek için böyle sağlam birer temele dayanmalıdır; yoksa kolay yıkılır.

Kavram bilimi olarak ruhbilimde ruhsal (= psychique) hayatın bağı bulunduğu kanunlar araştırılır.

Bir duyguyu, bir düşünceyi veya bir isteği bir molekül veya bir atom hareketi olarak kabul edememiz için ruhbilimi, fizik bilimlerden ayırd etmek zorunda bulunuyoruz.

Ruhbilimin konusu olan dünya. değer (= valeur) dünyasıdır. Maddî dünyanın kendinden değeri yoktur. Maddî varlıkların ve fizik olayların bir takımı insanlar tarafından iyi, bir takımı da kötü sayılabilir, bir takımı insanlar üzerinde haz, bir takımı da acı duyurabilir.

Bu hâl, bir takım maddî varlıkların ve fizik olayların kendiliğinden iyi olduğunu göstermez, insanlar üzerinde iyi duygular uyandıran birer araç olduğunu anlatır. Düzenliğin, bolluğun, güzelliğin değeri, bunları gören, anlıyan, bunlardan haz duyan, sevinç duyan insanlar dolayısıyledir. Kıtık, kargaşalık veya çirkinlik insanlar üzerinde acı duygular ve düşünceler doğmasına sebep olduğu için kötü sayılır. Haz, hakikat veya iyi niyet gibi nesnelere ise kendiliğinden birer değer ifade ederler. Böylece ruhsalılık alanına girmiş oluyoruz.

Nasıl fizik dünyasında arık olarak bakır, demir veya gümüş yoksa hattâ sun'î olarak ta elde edilememiş bulunuyorsa ruhsalılık dünyasında da arık olarak duygu, zekâ veya iradenin varlığı ileri sürülemez. Gerçekte bunlar da az çok karışıklık olsa gerektir. Tasavvurla (= tasarım — représentation) hiç bir ilgisi olmayan bir haz veya bir acı var mıdır? Duygu ile hiç bir ilgisi olmayan, hiç bir haz veya hiç bir acı duygusuna bağlı bulunmayan bir düşünce var mıdır? Duygudan büsbütün arık düşünce, düşünceden büsbütün arık duygu gerçekte yoktur. Bir takım yapıtlarla (= fiction) gerçek olmayan, bir dereceye kadar şematik bir dünya yaratıyoruz ve bu dünyayı — bu bilimler ve soyutlamalar dünyasını — okadar kuvvetle tasarlıyoruz ki üzerimizde gerçek dünya kadar etki uyandırıyor.

Akıl hakikati yanlıştan ayırmak ister. Akıl soyutlamak (=tecrîd etmek) ister. Akıl bireyselde (=ferdî) ve özelde geneli ve evrenseli arar. Fakat yanlışlığa düşer, soyut kavramları tasarlıyamaz, geneli ve evrenseli de kavrayamaz. Çırpınır, durur.

Duygular, düşüncelerle boy ölçüşür. Bazen üstün gelir; düşünceleri ezer. Bazen akıl üstün gelir, duyguları ezer ve söndürür. Düşünceler ile duyguların denkleme halinde bulunduğu da olur. Duygular da çok çeşitlidir. Güzeli bir sanat eseri karşısında duyduğumuz haz ile serin bir rüzgâr karşısında duyduğumuz haz bir birine benzemez. Ayağımız burkulunca duyduğumuz acı, gönlümüzü kıran bir hareket karşısında duyduğumuz acıdan çok farklıdır.

Bir takım duygular ve düşünceler geçmiş ile ilgili olabilirse de irade yalnız gelecekle ilgili olabilir. İrade, bir amaç seçerek ona ulaştıracak araçları bulmak ve düzenlemek isteği ve çabalaması diye açıklanabilir. İrade üzerinde geçmişteki görgü ve bilgilerin etkisi büyüktür. Geçmişte bizde haz uyandırmış nesnelere benzeyen şeyleri elde etmek, bizde acı uyandırmış nesnelere benzeyen şeylerden sakınmak isteriz. İstekler ile tiksintiler (=aversions) arasında da hazlar ve acılar arasında olduğu gibi bir çok farklar vardır. İrade işlerine de akıl karışır. Sürekli hazları, geçici hazlardan, ortaklaşa hazları, bireysel hazlardan üstün tutar ve hakikate üstün bir değer verir. İrade amacı seçer ve akıldan bu amaca ulaştıracak amaçları bulmasını ve düzenlemesini ister.

Bütün ruhsal olayları bir kelime altında toplayabiliriz: bilinç! Ruhsal olaylar bilinçli olaylardır. Altbilinçli (=subconscient) olaylar da bilinçlidir. Bilinç az veya çok açık, az veya çok şiddetli olabilir. Şiddeti veya açıklığı az olan veya çabuk unutulmuş bilinçli olaylara altbilinç diyorlar. Hazlarımız, acılarımız, düşüncelerimiz, iradelerimiz ve gevşekliklerimiz birer bilinçli ruhsal olaydır.

Bilinç bütün bilgilerimizin temelidir, kaynağıdır, esas şartıdır. Nasıl gözsüz görülemez ise bilinçsiz bilgi edinilemez. Fakat bilinçli belirtmek çok güçtür. Bilinç bilimin en büyük sırrıdır.

Maddî olaylar ile ruhsal olaylar arasındaki fark okadar büyüktür ki bir çok bilginler ve filosoflar bilimleri sınıflama işini bu farka dayandırmışlardır. Bunlara göre iki türlü bilim vardır: madde bilimleri, ruh bilimleri.

Ancak ruhbilim hakikatte bir kavram bilimi midir? Hakiki ruhsal kanunlar var mıdır? Yoksa alan yalnız tarihe yani olay bilimine mi aittir? Ruhbiliminde de teoremler yerlerini tasvirlerle (=betimlere) bırakmalıdır?

Fizikte çok önemli ve verimli bir yer tutan enerjinin sabitliği düşüncesinin ruhsallık alanını da kaplayamayacağı meydandadır. Zekâ, duygu, irade gibi, ruhsal enerjilerden biri azalınca ötekini artması gerekmiyor. Meselâ: zekâ cılızlaşınca duygunun veya iradenin kuvvetlenmesi gerekmiyor. Böylece bir kimsenin ruhsal enerjileri toplamı sabit kalmıyor, bilâkis toplamda artmalar veya azalmalar görülüyor. Bu hâl her gün, her saat göze çarpan olaylardandır.

Duygular, düşünceler, iradeler — fizik enerjileri gibi — verildik-

ce azalan sabit miktarlar da değildir. Coşkunluğu ile başkalarını coşturan bir kimsenin coşkunluğu azalmaz. Öğrencilerine bir çok bilgiler vermekle bir öğretmenin bilgileri eksilmez.

Ruhbilimin sistemli bir bilim olarak gelişebilmesi fizikten ve biyolojiden çok daha büyük güçlüklerle çarpmakta ise de başka bir bakımdan, fizik bilimlerden üstün bir durumda bulunmaktadır. Fizik veya biyolojik olayları, doğrudan doğruya değil bir takım araçların yardımıyla öğrenebiliyoruz. Ruhsal olayları ise doğrudan doğruya biliyoruz. Benimizin sarardığını veya yüzümüzün kızardığını ancak aydınlıkta aynaya bakmak suretiyle öğrenebiliriz. (Araçlar: ışık, ayna, göz...) Beynimizin kabardığını, kara ciğerimizin şiştiğini, böbreğimizin berelendiğini veya kör bağırsağımızın yaralandığını öğrenebilmek için bir takım uzmanların uzun boylu araştırmalar, incelemeler yapmaları da gerekiyor. Bunları kendi kendimize öğrenmek imkânından bile mahrum bulunuyoruz. Hâlbuki sevindiğimizi, üzüldüğümüzü, ve ilâh... öğrenmemiz için hiç bir araca ihtiyacımız yoktur. Bu sebeptendir ki, bu üstün durumu dolayısıyledir ki ruhbilim, ampirik olarak, fizikten ve biyolojiden çok önce gelişmiştir. Ata sözlerinde, destanlarda, masallarda pek çok hakikî ruhbilim vardır. Eski çağlarda filozoflar, bilginler fizikten çok ruhbilim öğrenmişlerdi. Bugün bile en bilgin bir biyolojist, ruhundaki olayları vücudündeki olaylardan çok daha iyi bilir.

Fizik veya biyolojik olayları bir takım araçlarla öğrenmemize karşılık ruhsal olayları araçsız öğrenmemizden doğan üstünlüğe bir ikinci üstünlük daha katılmaktadır. O da şudur: fizik veya biyolojik olaylar birer fenomendir; yani bu olaylar belki de bize görüldüğünden başka türlüdür. Uzayda hareketler üzerimizde ışık, ısı, ses intibalarını uyandırıyor. Bizzat hareketler belki de büsbütün başka mahiyette birer olaydır. Halbuki ruhsal olaylar bizim anladığımızdan başka mahiyette olamaz. Araçsız edindiğimiz ruhsal bilgiler birer fenomen değildir.

9. — **Sosyoloji.** — Burada sosyolojiyi bir kavram bilimi olarak ele alıyoruz. Sosyoloji şartlı durumların gerekli sonuçlarını belirten, toplulukların bağlı buldukları bilimsel kanunları, evrensel kanunları araştıran, bulan, ortaya koyan bir bilim koluudur. Sosyoloji ne tarihtir, ne de kural bilimidir.

Bilimsel kanunlar — yukarıda açıkladığımız gibi — şartlı bir durumu ele alır, ve bunu «eğer» veya «ise» edatlarından biriyle

ifade eder ve ele aldığı şartlı durumun gerekli sonucunu belirtir. Bu gerekli sonucun başına «her zaman ve her yerde» veya «nerede olursa olsun» gibi bir ibare eklersek yargının yine doğru olması lâzımdır.

Evrensel bir sosyoloji kanunu olarak şunu ileri sürebiliriz: nerede olursa olsun, bir topluluk üyeleri arasında kamul (= müşterek - commun) inançları kalmazsa bu topluluk dağılmak yolunu tutar.

Sosyoloji kitaplarında böyle bilimsel kanunlardan başka bir çok şeyler vardır. Mesela: Profesör Kessler'in sosyoloji kitabında çok iyi öğütler, çok güzel anlatılmış tarih vakaları, çok parlak düşünceler vardır. Fakat ben bu kitapta bilimsel sosyoloji kanunlarına rastlayamadım. Bu değerli kitabı Üniversiteli gençlere hararetle tavsiye ederim: kendileri için çok faydalı öğütler bulacaklardır. Fakat, bu kitapla sosyoloji öğrenilebileceğini ummuyorum. Bilâkis, sosyolojinin ne olduğu hakkında yanlış düşüncelere sapılacağından korkarım. Buna karşılık, Profesör Duprat'ın kitabı bilimsel bir sosyolojinin ne olması, nasıl olması gerektiğini bize açıkça gösteriyor [7]. A. Comte'un sosyolojisi de karımarışıktır. Kitabı, kural bilimlerini ilgilendiren bir çok düşüncelerle doludur. İleri sürdüğü üç hâl kanunu bile bir bilimsel kanun değildir [8]. Fakat Comte bilimsel bir sosyoloji kanunu sezinleyerek «düzenlik ve ilerleme» kuramı şeklinde ileri sürmüştür. Comte'un bu kuramını şöyle bir kanun kılığında sokabiliriz: Nerede olursa olsun insan toplulukları içinde düzenliğin kökleşmesi için ilerlemenin olmaması, ilerlemenin gerçekleşmesi için düzenliğin bozulması gereklidir. Durkheim ile Pareto bilimsel bir sosyolojinin nasıl olması gerektiğini doğru olarak belirtmişler ve kural bilimlerine saptıktan, bir takım öğütler vermekten sakınmasını bilmişler ise de eserlerini, olay bilimlerini ilgilendiren bir çok tarihsel incelemelerle dolmuşlardır. Böyle bilginleri, bilimin yanısıra tarih yaptıkları için kötülemek istemem. Bilimsel bir sosyolojinin kurulması, tamamlanmış değildir; buna ulaşmış değildir. Ulaşamayınca bilginlerin, olayları inceliyerek evrensel teoremlere yükselmek için çabalamalarını hoş görmelidir.

[7] G. L. Duprat, *Esquisse d'un traité de sociologie*, Paris, 1936.

[8] İnsan topluluklarının taurisal, metafizik ve pozitif olmak üzere üç hâlden geçtikleri iddiası, geçmesi gerektiği iddiası bilimsel bir kanun değildir. Bu, olsa olsa tarihsel bir gözlem olabilir. Kendi hesabıma bu gözlemin doğru olduğuna inanmıyorum.

Ancak, eserlerinde bilime tarih katıştırmağa, hattâ isterlerse buna bir takım öğütler ve ahlâk kuralları eklemeye hakları olabilirse de bilimle tarihi veya ahlâkı bir birine karıştırmağa ve bilimi bulandırmaya hakları olmasa gerektir.

Sosyolojinin başlı başına bir bilim olduğunu ispatlamak için sosyal (= toplumsal) olayları başka bilimlerin konularına giren olaylardan ayırdetmek gerektir. Durkheim'e göre sosyal olaylar dış ruhsaldır (= psychique exterieur) bireysel bilinçlerin dışında ruhsal (psychique en dehors des consciences individuelles) olaylardır. Dış ruhsal olaylar: bir devletin kanunları, bir milletin dili, para sistemi, dinî inançları gibi nesnelere dir. Bu nesnelere düşünce ve duyguların etkisi altındadır, yani ruhsaldır; fakat bireysel bilinçlerin dışındadır. Bu dış ruhsallık ferdler üzerine etki yapar ve geniş ölçüde ferdlerin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını sınırlar. Böylece sosyolojinin konusunu belirtmek için kullanılan «dış ruhsal olay» veya «toplumsal bilinç» (= conscience sociale) gibi sözlerin manaları açık değildir. Ruhsallık ferdlerin içindedir. Ferdlerin dışına çıkınca ruhsallık alanından çıkmış olur. Bu böyle olunca «dış ruhsallık» ve «toplumsal bilinç» sözleri manasız ve hattâ çelişik olur. Dış ruhsallık demek ruhsal olmayan ruhsallık demektir. Bu ise saçma bir sözdür (9).

O hâlde toplumsal olay nedir? Bilinçli varlıkların bir birleri üzerlerine yaptıkları etkiler ve tepkilerdir. Toplumsal olayın ruhsal olaydan farkı birincisinin dışardan gözlemi yapılabilmesi, ikincisinin ancak içebakış (= introspection) ile ferdin kendisi tarafından bilinmesinde ve başkası tarafından gözleminin yapılamamasındadır. Meselâ: sevmek ruhsal, evlenmek toplumsal bir olaydır.

Ruhsal olay dışardan görülmez, toplumsal olay dışardan görülür.

10. Hukuk. — Hukuka kavram bilimleri arasında bir yer vermek çabalaması yenidir. Profesör Ernest Roguin 1889'da yayınladığı «La règle de droit» başlıklı eseriyle denemiştir.

Hukukun başlı başına bir kavram bilimi sayılabilmesi için şu iki şartın varlığı gereklidir.

1. — Hukukî olayları başka türlü olaylardan ayırdetmeye yarayacak bir ölçüt (= criterium = kısdas) bulunmalıdır.

[9] Claude Bernard: «Bilim ciddiştirilmelidir. Çünkü bilim, çok kere halk tarafından farkına varılmadan en büyük saçmaları söylemek fırsatını verir.» diyor.

2. — Hukukî olayların bağılı buldukları evrensel kanunlardan bir kaç tanesi olsun belirtilmelidir.

İlk önce ölçütü arayalım: hukukî olayların çoğu aynı zamanda toplumsaldır. İktisadî olayların da çoğu toplumsaldır, Problem, yalnız toplumsal olan olayla hukukî olayı ayırdetmektir [10]. Ölçüt şudur: hukukî olmiyan toplumsal olaylar fizik yaptırımlara (= müeyyidelere) dayanmazlar. Hukukî olaylar fizik [11] müeyyedelere dayanırlar. Meselâ: bir sivil adamın rastladığı bir tanıdığına selâm vermesi toplumsal bir olaydır. Bir erin rastladığı bir subaya selâm vermesi hukukî bir olaydır.

Sivil selâm vermezse hiç bir fizik cezaya çarpılamaz. Asker selâm vermezse fizik bir cezaya çarpılabilir.

Demek oluyor ki hukukî olaylar, toplumsal olayların daha karmaşık bir çeşididir. Bu karmaşıklık, yani hukukî olayların fazla olarak bir takım fizik müeyyidelere dayanması hali, hukukî olayları olmiyan olaylardan ayırdetmek için yenilebilecek açık bir ölçüt sayılabilir.

Hukukun konusuna giren olaylar bir takım evrensel kanunlara bağlanabilir mi? Böyle kanunlar bulunmuş mudur? Hukuku bir kavram bilimi olarak değil de bir olay bilimi olarak, yani tarih gibi incelemek bize kolay gelmektedir. Bundan dolayı kavram bilimi olarak hukuk pek az işlenmiştir. Sosyolojiden bile daha az işlenmiş olduğundan ötürü olacak ki Profesör Adrien Naville hukuka kavram bilimleri arasında yer vermemiştir [12].

Biz burada bir kavram bilimi olarak hukuku belirtecek değiliz. Yalnız, hukukun kavram bilimleri arasında da yer alabileceğini ispatlamakla yetineceğiz. Bunun için de hukukun bir kaç evrensel kanununu ortaya atacağız. Hukukun böyle evrensel ve bilimsel bir kaç kanunu bulunmuş ise daha başkalarının da bulunabileceğini kabul etmek kolay olacaktır.

[10] Hukukî olayların çok kere toplumsal olmaları sosyolojiden ayrı bir hukuk biliminin bulunamayacağını ispatlamaz. Biyolojik olayların çoğu da fizik olaylardandır. Bu hâl, fizikten ayrı bir biyoloji biliminin bulunmasına engel olamaz.

[11] Hapis, sürgün, ölüm cezaları fizik müeyyededir. Para cezaları fizik müeyyede sayılmaz: maddî (= özdeksel) bir müeyyededir. Bu bakımdan «fizik veya maddî müeyyedelere dayanır.» demek daha doğru olur. Biz sözü kısa tutmak için yalnız «fizik müeyyedeler dedik. Esasında para cezası ödenmez veya ödenmezse hapis cezasına çevrilerek uygulanır. Bu bakımdan fizik müeyyedeysi esas olarak ele almak yanlış olmaz.

[12] Adrien Naville, classification des sciences. Paris 1920.

İşte evrensel hukuk kanunlarından bir kaç:

1. Her zaman ve her yerde her hakkın bir etkin (= aktif), bir de edilgin (= passif) öznesi (= sujet) vardır,

En az bir etkin ve bir edilgin öznesi bulunmayan hukuk yoktur.

Hukukun bu evrensel kanununu her türlü hukukî durumlara uygulayabiliriz, ve doğru olduğunu görürüz.

2. Her zaman ve her yerde hukukun bir öznesi bir de konu vardır. Hukuk varsa daima ve mutlaka özne ve konu da vardır. Öznesiz veya konusuz hukuk olmaz.

Mülkiyet hukukunda mülk konu, mülk sahibi öznedir.

3. — Her zaman ve her yerde hukuk ya mutlak veya bağıntılı olur.

Mallarım üzerindeki hukukum mutlak, bana borçlu bir kimse üzerindeki hukukum bağıntılıdır. Mallarımı istediğim gibi kullanabilirim, atarım satarım, bağışlarım ve ilâh.. [13] Bana borçlu olan bir kimseyi istediğim gibi kullanamam; ondan ancak borcunu ödemesini istiyebilirim.

4. Nerede olursa olsun, etkin öznenin hakları ile edilgin öznenin borçları daima ve mutlaka eşittir.

Benim bir kimseden alacağım 100 lira ise o kimsenin bana borcu 100 liradır, daha az veya daha çok olamaz.

Kavram bilimi olarak hukukun bir takım evrensel kanunlarını, teoremlerini daha ortaya atabiliriz. Bu kadarı dâvamızı ispatlamağa yetiştir.

Öyle sanıyorum ki, hukukun bilimsel kanunlarını bulup belirtmek sosyolojinin kanunlarını belirtmekten daha kolay olacaktır. Nitekim bu hususta denemeler yapan Profesör Ernest Roguin [14] ile Profesör E. Picard [15] büyük ve parlak başarılar göstermişlerdir.

[13] Mutlak hukukların çoğu üzerinde bir takım kısıntılar yapılmıştır, ve yapılmaktadır. Mallarımızı istediğimiz gibi satamıyoruz. En yüksek flatı kamusal idareler (yerine göre Belediyeler veya Hükümetler) tarafından tesbit olunur. Bu yüzden bir takım mutlak hukuk, bağıntılı oluyor, mutlaklığını kaybediyor.

[14] Ernest Roguin, La Science Juridique pure, Paris, Lausanne 1923.

[15] Edmond Picard, Le droit pur, Paris 1920.